
Vaikus globojančios šeimos samprata

Dalija Snieškienė

*Vytauto Didžiojo universitetas,
S. Daukanto g. 28a,
LT-3000 Kaunas*

Straipsnyje teoriniu ir empiriniu aspektu analizuojama „vaikus globojanti šeima“ sąvoka. Siekiama visapusiškiau atskleisti jos turinį ir jį patikslinti. Empiriniam aprašymui pateikiami 1998 m. Kauno apskrityje atlikto „Vaikus globojančių šeimų apžvalginio tyrimo“ duomenys.

Raktažodžiai: vaikas, globa, vaikus globojanti šeima, institucija, šeimos sudėtis

ĮVADAS

Diskusijos vaikų globos tema šiuo metu populiarios Lietuvos žiniasklaidoje ir socialinės politikos dienotvarkėse. Žiniasklaidoje vaikų globos problemos pradėtos kelti prasidėjus Atgimimui ir „pertvarkos“ politikai Sovietų Sąjungoje. Ji atkreipė visuomenės dėmesį į izoliuotose valstybinėse institucijose gyvenančių vaikų gyvenimo problemas ir siūlė įvairius būdus toms problemoms spręsti [10: 5].

Pastarojo dešimtmečio stambiausiuose Lietuvos dienraščiuose ir savaitraščiuose publikacijos vaikų globos klausimais pasirodo vidutiniškai 6–8 kartus per metus, žurnaluose bei kituose leidiniuose rečiau.

Lietuvos moksliniuose tyrimuose vaikų globos šeimose problemos iki šiol nebuvo analizuojamos. J. V. Uzdila, pateikęs šeimos tyrinėjimų istoriją, vaikų globos šeimose klausimo neiškėlė [24]. Bandymai prisiliesti prie šios temos atsispindi D. Kabaškaitės ir D. Snieškienės straipsniuose [9, 19, 20].

Ilgą laiką stebint polemiką – tiek žiniasklaidoje, tiek politikoje, – susidaro įspūdis, kad vaikų globos klausimas analizuojamas labai siaurai – dažnai kaip moralizavimas, pvz.: „Dabar visi graudžiai kalbame apie šių mažųjų sunkią dalį. Ar iš šių gražiai kalbančių, kas nors parsiveda bent vieną vaiką į savo namus, sakykime, savaitgaliui?“ [18: 18]; ar sensacijų ieškojimas, iškeliant negeroves šeimose; arba kaip vienos kurios nors politinės ideologijos, kaip antai socialdemokratinės, rezultatas. Autorės susidomėjimą šia tema inspiravo asmeninė patirtis globojant vaikus ir teorinis sociologinis požiūris.

Pradedant tyrinėti „savaimę suprantamus“ dalykus, iškyla nemažai metodologinių klausimų, į kuriuos svarbu atsakyti, norint, kad gauti tyrimo rezultatai turėtų vertę ir galėtų būti panaudojami teorijoms kurti ar joms pagrįsti, taptų tolesnių studijų pagrindu. Pasirinkus Lietuvoje beveik netyrinėtą fe-

nomeną „vaikų globa šeimose“, susiduriama su šios sąvokos apibūdinimo sunkumais.

Šio straipsnio tikslas – apibūdinti vaikus globojančią šeimą Lietuvoje XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje. Tai yra bandymas apibrėžti:

- kurios iš sąvokų „vaikas“, „globa“, „šeima“ reikšmės priimtinausios „vaikus globojančiai šeimai“ apibūdinti;
- vaikų globa yra institucija ar funkcija;
- kaip keičiasi vaikus globojančios šeimos Lietuvoje per pastarąjį dešimtmetį.

Norėčiau tikėtis, kad šis straipsnis padės atskleisti kai kurias šio reiškinio perspektyvas, papildys šeimotyros problematiką, žvelgiant iš sociologinės perspektyvos. Sąvoka „vaikus globojanti šeima“ nepakankamai apibrėžta. Tokių duomenų nepateikia ir kitų mokslo krypčių tyrimai. Todėl nenorėčiau sutikti su J. V. Uzdilos teiginiu, kad „lietuvių sociologijos orientacija į konkrečius taikomojo pobūdžio tyrimus atidavė duoklę (autorės pabraukta. – D. S.) empirijai“ [24: 42]. Mančiau, kad vaikus globojančių šeimų tyrimas yra reikalingas ir naujas socialinių ir humanitarinių mokslo krypčių erdvėje.

Sąvoka „vaikus globojanti šeima“ tarpdisciplininiu požiūriu analizuojama aptariant įvairias sąvokų „vaikas“, „globa“, „šeima“ reikšmes. Apibūdinant vaikus globojančių šeimų sudėtis ir dalyvavimo vaikų globos procese pokyčius, naudotasi 1998 m. Kauno apskrityje autorės atlikto „Vaikus globojančių šeimų apžvalginio tyrimo“ duomenimis.

SAVOKŲ ĮVAIROVĖ

Diskusijų objektas „vaikus globojanti šeima“ susideda iš trijų sąvokų. Kaip apibūdinama sąvoka „vaikas“ kultūriniame, teisiniame, politiniame, ekonominiame ir moraliniame kontekste? Kaip keitėsi šios sąvokos samprata tradicinėje agrarinėje visuomeni-

nėje formacijoje, modernioje urbanistinėje, suburbanistinėje, arba postmodernistinėje, visuomenėje?

Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne sąvoka „vaikas“ apibrėžiama šitaip: „1) tėvams sūnus ar duktė; 2) berniukas ar mergaitė; 3) jauniklis; 4) *prk.* žmogus, turintis kurios nors aplinkos bruožų“ [4: 909]. Kitas svarbus vaiko teisinis apibūdinimo aspektas – jo/jos amžius. Amžiaus riba, arba pilnametybės riba, labai įvairuoja įvairiose šalyse ir teisiniuose aktuose. Randame nemažą painiavą ir Lietuvos teisiniuose dokumentuose, pvz., Vaiko teisių konvencijoje pilnametystės riba – 18 metų, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme – 18 metų; Civiliniame kodekse – 15 m. riba; Baudžiamajame kodekse veiksnumas prasideda nuo 14 m. – atsiranda kitos amžiaus ribos [16; 17; 20].

Įvairiuose informacijos šaltiniuose sąvoka „globa“ apibūdinama nevienodai. Akcentuojami skirtingi globos aspektai priklausomai nuo supratimo apie asmenį, t. y. kiek jis ar ji yra įgalus, galintis, sugebantis pats tvarkyti savo gyvenimą, kiek laisvas ir atsakingas priimdamas sprendimus ir t. t. Pvz., „Lietuvos tarybinėje enciklopedijoje“ globa apibūdinama kaip „nepilnamečių vaikų auklėjimo ir neveiksnių piliečių asmeninių ir turtinių teisių ir interesų apsaugos forma. <...> Nepilnamečiams globa skiriama, kai jie netenka tėvų. Kai jie sulaukia 15 m., globa baigiasi, o globėjas tampa rūpintoju. Vaikų įstaigose esantiems vaikams globa neskiriama. Pilnamečių neveiksnių asmenų globą steigia globos ir rūpybos organai pagal teismo sprendimą, pripažinusį juos neveiksniais. Jiems tapus veiksniais, globa nutraukiama teismo sprendimu“ [14: 132].

„Lietuvių enciklopedijoje“ vaikų globa apibūdinama kiek plačiau:

„Vaikų globa [yra] kūdikių bei vaikų visapusiška apsauga. Plačiąja prasme į v. g. sąvoką įeina jų išlaikymas, auginimas, jų sveikatos apsauga, auklėjimas, apsauga nuo išnaudojimo bei sunkaus darbo, jų turto interesų apsauga ir kitų jiems tinkamai fiziškai ir dvasiškai išaugti sąlygų sudarymas bei palaikymas...“ [4: 459].

Teisiniuose dokumentuose sąvoka „globa“ įgyja naujus aspektus – susijusi su tam tikra netektimi, aplinkos pasikeitimu, visuomenės institucijų ir valstybinių struktūrų kišimusi į natūralų vaiko gyvenimo savo tėvų aplinkoje procesą. Naujajame Lietuvos Respublikos šeimos ir santuokos kodekso IV skyriaus penkioliktame skirsnyje pateikiami globos ir rūpybos uždaviniai:

„Globa (rūpyba) steigama auklėti nepilnamečiams vaikams, kurie dėl tėvų mirties, tėvystės teisių atėmimo iš tėvų, tėvų ligos ar kitų priežasčių liko be tėvų globos (rūpybos), taip pat ginti asmeninėms ir turtinėms teisėms bei interesams. Steigiant globą

(rūpybą) turi būti siekiama sudaryti sąlygas jiems gyventi su broliais ir seserimis“ [17: 34].

Kaip pastebime, šiame dokumente greta „globos“ sąvokos atsiranda „rūpybos“ terminai. Pastarosios sąvokos apibūdinimo autoriui nepavyko rasti jokiam dokumente. Tarptautiniuose dokumentuose, kaip antai Vaiko teisių konvencijoje, globos ir rūpybos sąvokos neskiriamos [25].

„Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne“ sąvoka „globa“ turi teisinę prasmę [4: 178]. Sąvoka „vaikų globa“ teisine prasme reikštų priskyrimą tam tikrai aplinkai ar tam tikrai neįgalumo kategorijai, kuris implikuoja nusistovėjusias visuomenines nuostatas šių vaikų atžvilgiu bei išskirtinę padėtį globėjams. Pasak A. Juodaitytės, tai labiau panašėtų į „vaiko ir suaugusiųjų santykių atstūmimą“ [8: 57].

Socialinės politikos kontekste vartojamos sąvokos „globa“ ir „rūpyba“ turi teisinę prasmę: labiau akcentuojamos socialinės ir teisinės normos, o ne paties asmens supratimas ar sugebėjimas. Pagal įstatymą rūpyba vaikui skiriama nuo 15 m. amžiaus, t. y. kai globojamas asmuo įgyja daugiau teisių ir laisvių. Teisės ar laisvės įgyjamos įvairiais būdais, tačiau įstatyme nenurodoma, kaip: A. Juodaitytės nuomone, „sąvoka „vaikas“ yra daugiau amžiaus ne vaiko būties kategorija“ [8: 57]. Tai atspindi požiūrį į vaikų globą mūsų visuomenėje ir teisiųjų aktų taikymą skirtingo amžiaus piliečiams. Apskritai jokiuose informaciniuose šaltiniuose nerandame sąvokos „rūpyba“ apibrėžimo. Galima daryti prielaidą, kad „rūpyba“ yra susijusi su tam tikromis socialinio neįgalumo kategorijomis. Sąvoka „globa“ labiau susijusi su asmens laisvių ir sprendimų priėmimo perdavimu kam nors kitam, kas „tave“ tą „kitą“ globoja. Taigi pastaroji sąvoka atspindi galios, valdžios, taip pat atsakomybės pasidalijimo aspektus. Tai reikštų, kad globėjai turėtų turėti didesnę galią negu globotiniai(-ės) ir didesnę socialinę kontrolę.

Vaikų globos sistemoje susidaro tam tikra globos hierarchija, kai visuomeninės institucijos (valstybė) turi didesnę galią kištis ir kontroliuoti globėjų ir globotinių santykius. Ši globos hierarchija sukuria tam tikras santykių ir sprendimų priėmimo problemas visiems tos sistemos nariams – asmenims ir institucijoms. Natūraliame visuomenės kartų kaitos procese globotiniai tampa savo globėjų globėjais. Tai taip pat susiję su globos kultūros perdavimu. Išlieka klausimas, kas iš esmės pasikeičia vaiko ir šeimos santykiuose vaikui suėjus 15 metų? Ar galima šeimas, globojančias vaikus, vyresnius nei 15 metų, įtraukti į respondentų sąrašus arba tyrimo atrankos imtį? Vaiko amžius yra svarbus, tačiau labai individualus jo brendimo ir savarankiškumo kriterijus. Ši amžiaus riba yra konstatuojama diktatoriškai.

Kas yra **šeima**? Šios sąvokos apibūdinimas aktualus daugeliui mokslo sričių: ekonomistams, teisinin-

kams, filosofams, sociologams ir t. t. Šios institucijos kaita ir deformacijos kelia galvos skausmą ne vienam mokslininkui. Dar sunkiau apibūdinti, kas yra vaikus globojanti šeima. Apibrėžiant šeimą, dažnai nurodomos reprodukcijos, socializacijos, globos ir kt. funkcijos. Šiuo atveju galima daryti prielaidą, jog bet kuri šeima yra arba gali būti vaikus globojanti šeima. Biologinių vaikų globą visuomenė priskiria tėvams, suteikdama jiems teises ir pareigas. Tai akcentuojama ir Lietuvos Respublikos šeimos ir santuokos kodekse kaip prigimtinė teisė vaikams būti globojamiems ir augti šeimoje [16].

Priimtame Vaikų globos įstatyme vaikus globojančios šeimos (globėjai) išskiriamos iš kitų šeimų. Kodėl? Ar šis įstatymas tikrai apima visas vaikus globojančias šeimas? Kokios šeimos tampa išskirtinėmis? Kokios pasekmės atsiranda visuomenėje, atkreipiant dėmesį tik į vieną šeimų grupę?

Teisiniuose globos šaltiniuose nekalbama apie neoficialią, neformalią ilgalaikę vaikų globą. Tyrimas parodė, kad tokia globos forma visuomenėje yra paplitusi [20]. Įstatymas nereglamentuoja ir laikinos globos, kai nuolatinė vaiko gyvenimo vieta yra valstybinė ar privati institucija, tačiau atstogą ir savaitgalius tokių institucijų vaikai dažnai praleidžia „laikinių globėjų šeimose“. Pastarąjį klausimą neretai kelia žiniasklaida [11: 3].

Taigi sąvoka *vaikus globojanti šeima* nėra aiškiai apibrėžta teisės, mokslo ar praktinės veiklos srityse. Aptariamų šeimų apibrėžimui geriausiai tiktų A. Žvinklienės straipsnyje „Šeimos beieškant“ pasiūlytas šeimos apibūdinimas pagal G. Simmelį: „diada, arba vienetas“ – socialinė grupė, susidedanti bent iš vieno tėvo/motinos – vaiko <...> su bet kuriuo biologinio ar socialinio ryšio tipu“ [26: 171]. Galima skirti du vaikus globojančių šeimų tipus: giminaičius ir negiminaičius globojančias šeimas. Pastarosios skiriasi nuo biologinių šeimų, globojančių savo vaikus, nes tarp tėvo/motinos ir vaiko ar vaikų yra ne biologinis, o tik socialinis ryšys. Diadinio tipo vaikus globojančių šeimų yra gana daug. Tai matyti iš 3 ir 4 lentelėse pateiktų duomenų. Kaime tokių šeimų yra 25,5%, mieste 33% visų globėjų skaičiaus.

Šeimas, kurios globoja giminaičius: seneliai – vaikai, seserys – brolius ir t. t., galima apibūdinti kaip siūlo A. Žvinklienė: „Šeimos gali būti nagrinėjamos kaip grupių klasė. Tai yra visos grupės, kurios formuojasi iš nuklearinės šeimos, praplečiant elementarius santykius, būtent santykius tarp sutuoktinių, tarp tėvų ir vaikų, tarp brolių ir seserų“ [26: 171].

Šeimos politikos koncepcijoje pripažįstama šeimų įvairovė; šeima apibūdinama kaip „asmenų bendrija, kurią sieja giminystės, tarpusavio priklausomybės, atsakomybės ir globos saitai, patvirtinti įstatymine ar socialiai pripažinta tvarka“ [23: 6]. Kyla klausimas,

ar šiame apibrėžime kableliai išskiria įvairovę, ar jungia tos pačios šeimos funkcijų ir ryšių įvairovę? Kol tokio atsakymo neturime, galime teigti, kad globos formų ir globojančių vaikų šeimų įvairovė reikalauja naujo bendro „šeimos“ apibrėžimo ir specifinių apibrėžimų, paaiškinančių šeimos santykius ir teisėtumą. Vaikus globojančių šeimų apibūdinimui turime taikyti išsamius apibrėžimus, kurie aiškiai apibrėžtų šeimų tipus.

ŽMOGAUS GLOBA: FUNKCIJA AR INSTITUCIJA?

Šis klausimas iškilo bandant apibūdinti *vaikus globojanti šeima* sąvoką.

Ką mes sutarsime vadinti institucija? Tai dažnai socialinių mokslų aplinkoje vartojama sąvoka, turinti daug apibūdinimų. V. Abercombie aiškina, kad „terminas plačiai vartojamas apibūdinti socialines praktikas, kurios reguliariai ir besitęsiančiai kartojamos, yra sankcionuotos ir aprūpintos socialinėmis normomis ir turi didelį patvirtinimą socialinėje struktūroje. Institucija atstovauja aukštesnei tvarkai, labiau apibendrintam vienetui, kuris apima vaidmenų įvairovę“ [1: 216]. J. Leonavičius instituciją apibūdina kaip visuomenės susiorganizavimą pasiekti tam tikrą tikslą [13], arba, kaip teigia L. Balcerowiczius, „institucijas apibrėžiu kaip visus nematerialius ir bent jau santykinai pastovius faktorius, kurie yra išoriniai individų atžvilgiu ir gali daryti įtaką jų elgesiui. Tad „institucijos“ nėra fiziniai objektai, tačiau jos nėra ir biologinės ar psichologinės individų savybės (žmogiškosios nuostatos ar žmogiškoji prigimtis)“ [2: 13].

Pagal „Lietuvių enciklopedijoje“ pateikiamą „vaikų globos“ apibūdinimą galėtume teigti, kad vaikų globa yra institucija. Vaikų globa apima daugelį funkcijų, kitaip tariant, daugelį vaidmenų, kaip antai: priežiūra, apsauga, ugdymas, sveikatos priežiūra, fizinė, emocinė parama ir pan. Tad institucijos tikslas yra savaimė aiškus ir suprantamas, tačiau dažnai užmirštas.

Moderniame pasaulyje žmogaus globos traktavimas pasikeičia. Žmogaus globos institucijos sąvoka suskyla į daugelį mažesnių sociologinių požiūrių „ekonomikos, politikos, stratifikacijos, giminystės ir santuokos bei kultūros institucijų“ [1: 216]. Istoriškai žmogaus globos institucija nebuvo suskaidyta, tai buvo pagrindinis žmogaus egzistencijos tikslas. Žvelgiant iš socialinės organizacijos perspektyvos, šį tikslą imasi įgyvendinti gentis, tauta, valstybė, t. y. geriausiai šiuos tikslus atitinkančios organizacijos, pasiskirstydamos uždavinius, susijusius su žmogaus globa ir savo interesais. Taigi „žmogaus globa“ tampa bendra visų pagrindinių institucijų funkcija, o ne tik šeimos funkcija.

Todėl ta „savaiame suprantama“ veikla, vaiko kaip žmogaus globa mūsų laikus pasiekia jau kaip „duotybė“ (Berger ir Luckman), išskaidyta į daugybę mikroskopinių gabalėlių. Šioje įvairiaspalvėje mozaikoje suvokti visumą tikrai nelengva [3]. Nuolat keliamas klausimas, kodėl mūsų laikais žmogus lieka užmirštas ir apleistas, rodo, kad mes visi kažką pamiršome. Nepagalvojame, kad tikrai kokybiška ir visavertė žmogaus globa gali būti įgyvendinama tik visoms institucijoms bendradarbiaujant. Pastaraisiais dešimtmėčiais žmonės, pajutę ekologinės katastrofos grėsmę, apie tai susimąsto.

Pasimetusi permainų erdvėje, Lietuvoje šeima paliekama viena atlikti tą ant visos žmonijos pečių gulančią atsakomybę, susiaurinus vaikų globą tik iki šeimos funkcijos. Kyla retorinis klausimas, kur mes einame?

Priėmę nuostatą, kad žmogaus globa yra archetipinė institucija, galime teigti, kad mūsų laikų pasaulyje, ypač Lietuvoje, išskiriamos pagrindinės žmogaus globos institucijos funkcijos: bendrųjų žmogiškųjų (pastogės, maisto, saugumo, meilės, savigarbos ir savirealizacijos) ir specialiųjų poreikių tenkinimas individo perspektyvoje. Iš visuomenės perspektyvos – tai biologinio ir kultūrinio tęstinumo užtikrinimas. Atsižvelgiant į specialiuosius poreikius, žmogaus globos instituciją galėtume padalyti į vaikų, suaugusių ir senų žmonių globos institucinius padalinius. Atsakę į klausimą, kokios mūsų visuomenės sistemos ir organizacijos įgyvendina žmogaus globos institucijos tikslus, galėtume pamatyti, kaip veikia visa žmogaus globos institucija mūsų šalyje. Autorės tikslas – pamatyti šeimos vietą megainstitucijoje. Šeima modernioje visuomenėje turi atlikti tik tam tikras žmogaus globos institucijos funk-

cijas, kurių negali, nėra pasiruošusios ar nėra įpareigos suteikti kitos visuomenės institucijos.

Kas atsitinka, kai vaikų globa tampa tik šeimos funkcija? Socialinės politikos programų aspektu, suteikiant globos sąvokai teisinę prasmę, vaikų globa tarsi tampa likutine (residual – angl. k.) visuomenės programa, taikoma tam tikram laikotarpiui, sprendžiant tam tikras problemas, kai kitos visuomenės institucijos (šiuo atveju biologinė šeima) neatlieka arba nepakankamai gerai atlieka savo funkcijas [5]. Tokios programos sukuria stigmą, arba gėdą, tų programų vartotojams. Tai labai aiškiai parodė ir Vytauto Didžiojo universitete atlikti vaikų globos tyrimai [19]: vaiko globa net ir šeimose dažnai slepiama nuo vaiko, kaimynų ir artimųjų. Tai ypač akivaizdu įvaikinimo srityje. Pastebėta, kad žmogaus globa mūsų šalyje yra tapusi stigmatizuojančia veikla ir nenusipelnusi visuotinės pagarbos.

VAIKUS GLOBOJANČIŲ ŠEIMŲ ĮVAIROVĖ

Apibūdindami vaikus globojančias šeimas Lietuvoje, turėtume apžvelgti šių šeimų empirinę įvairovę, kuri susiformavo per paskutinį šimtmetį.

1 lentelėje pateikiami šeimų ir globos formų įvairovės pavyzdžiai. Kiekvienas lentelės langelis gali būti papildytas šalia esančių langelių įvairove. Šeimos įvairovės variantų gali būti labai daug. Norėdami parodyti visus variantus, gautume labai didelę lentelę su daugybe pasikartojimų. Lentelėje parodoma tik galimybių pavyzdžiai.

1 lentelėje neiškirti **krikšto tėvai** kaip atskira globėjų kategorija. Kartais jie yra formalūs vaikų globėjai arba įtėviai. Pvz., tyrimo Kauno apskrityje me-

1 lentelė. Vaikus globojančių šeimų įvairovė Lietuvoje 2000 m.

Globos formos	Biologinė šeima	Artimų giminaičių globėjų šeima	Ne giminaičių globėjų šeima	Šeimyna	Įsivaikinusī šeima	Vaikų, nuolat gyvenančių globos namuose, globėjų šeimose
Pagal globos formalumą	Formali, neformali	Formali, neformali	Formali, neformali	Formali	Formali	Formali, neformali
Pagal ilgalaikiškumą	–	Nuolatinė, laikina	Nuolatinė, laikina	Nuolatinė, laikina	Nuolatinė	Globojantys tik vasaros atostogų metu, tik savaitgaliais ir/ar per atostogas ir kt.
Pagal struktūrą	Išplėstinė, branduolinė, vieno tėvo ar motinos ir t. t.	Dėdės, broliai, seserys, tetos seneliai, pusbroliai, pusseserės	Savo šalia sutuoktinio, visai svetimą /(us), savo vaikų, ir t. t.	Su padėjėjais, be padėjėjų	Giminaitį svetimą, savo sutuoktinio	Giminės, negiminės

tu gauti rezultatai rodo, kad krikšto tėvai globėjai yra tik 0,7 proc. visų apklaustųjų, arba tik 5 šeimos iš 560, dalyvavusių apklausoje. Krikšto tėvų kaip globėjų grupės išskyrimas būtų įdomus norint atskleisti krikščioniškos krikšto tėvų užduoties ir misijos įgyvendinimą praktikoje.

Remiantis 1 lentelėje pateikiama globojančių šeimų ir globos formų įvairove galima būtų formuluoti tam tikrą vaikus globojančios šeimos kategoriją, pvz., *oficialiai įteisinta nuolatinai giminaičius vaikus globojanti branduolinė šeima*.

Duomenys apie vaikų globą šeimose pradėti skelbti spaudoje tik nuo 1992 m., o analizuoti jų įvairovę, išskiriant giminaičių ir ne giminaičių globą, nuo 1997 m. [21]. Kita vertus, kol globa neformalizuojama, apie tos šeimos veiklą mažai kas žino [20]. Suprantama, valstybė pirmiausia rūpinasi tomis šeimomis, kurioms skiriama parama iš biudžeto. Nėra pilnų vaikų globojančių šeimų sąrašų, apimančių visas globos kategorijas ir formas. Galima teigti, kad Vaikų globos įstatymas Lietuvoje reguliuoja vaikų globą tik tam tikrose šeimose.

Norėdama empiriškai apibūdinti vaikus globojančias šeimas Lietuvoje, 1998 m. Kauno apskrityje autorė atliko vaikų globojančių šeimų apžvalginį tyrimą. Šį tyrimo etapą padėjo atlikti Kauno apskrities administracija ir Vaikų teisių apsaugos tarnybų darbuotojai Kauno apskrityje.

Joje gyvenančių šeimų sudėtį galime matyti 2 lentelėje.

Remiantis socialinės paramos įstatymuose taikomomis kategorijomis, 2 lentelėje šeimos pagal narių skaičių išskiriamos į du tipus – negausias šeimas –

1–4 asmenys ir gausias – 5 ir daugiau asmenų šeimas.

Lentelėje globos stažo skirstymas į dvi grupes nuo 0 iki 7 mėn. ir nuo 8 mėn. iki 18 metų pagrįstas naujo Vaikų globos įstatymo priėmimo ir jo įsigaliojimo 1998 m. logika. 2 lentelės duomenys rodo, kad per septynis 1998 m. mėnesius, t. y. priėmus naują įstatymą, buvo formalizuota vaikų globa 151 šeimoje, arba beveik trečdalyje visų tuo metu vaikus globojančių šeimų Kauno apskrityje. Tuo tarpu per pastaruosius aštuoniolika metų vaikai formaliai globojami tik 278 šeimose.

Mieste ir kaime gyvenančių vaikus globojančių šeimų skirtumai atsispindi 3 ir 4 lentelėse.

Remiantis 3 lentelės duomenimis galima daryti prielaidą, kad dauguma globėjų šeimų kaime formalizavo globą tik pradėdant įsigaliojti naujam globos įstatymui, t. y. 1998 m. pradžioje. Iki 1990 m. kaime vaikus globojo tik 25 šeimos, o nuo 1992 m. kasmet globėjais tapdavo 14 šeimų. Galima tarti, kad vaikų globos šeimose aktyvumo periodai turi tam tikrus motyvacinis skirtumus.

Dauguma globėjų yra artimi giminaičiai, seneliai, broliai seserys, tetos ir dėdės. 74,0% šeimų globoja po vieną vaiką negausiose šeimose; 37 šeimos – gausiose, tačiau pagal globos tipą tai nėra šeimynos.

Vaikų globojančių šeimų sudėtis Kauno apskrityje, mieste atsispindi 4 lentelėje.

4 lentelė rodo, kad mieste daugumą vaikų globoja mažesnės šeimos, nors yra ir gausių šeimų (penkios). Yra dvi šeimos, globojančios po penkis vaikus. Duomenų pagal globos stažą ir giminstės ryšį

2 lentelė. Formaliai vaikus globojančių šeimų sudėtis Kauno apskrityje (1998 m. liepos mėn.)

Gyvenamoji vietovė		Giminystės ryšys su globotiniu				Šeimos narių skaičius				Globos stažas					
miestas		kaimas		giminės		negiminės		1–4		5 ir daugiau		0–7 mėn.		8 mėn. – 18 metų	
sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
291	51	279	49	473	87,7	69	12,3	374	91,3	46	8,7	151	28,5	278	71,2

3 lentelė. Kauno apskrityje kaime gyvenančių formaliai vaikus globojančių šeimų sudėtis ir globos stažas (1998 m. liepos mėn.)

Šeimos narių skaičius			Globotinių skaičius			Globos stažas			Giminystės ryšys su globotiniu		
skaičius	šeimų sk.	%	skaičius	šeimų sk.	%	stažas metais ir mėn.	sk.	%	tipas	sk.	%
1	69	25,3	1	188	74,0	1 mėn.	54	20	Sesuo, brolis	26	7,5
2	90	33,7	2	49	19,3	2–6 mėn.	23	8,5	Seneliai	154	55,2
3	46	16,8	3	14	5,5	1–7 m.	168	62,2	Teta, dėdė	47	16,9
4	31	11,4	4	3	1,2	8–18 m.	25	9,3	Krikšto mama	4	1,4
5–10	37	13,6	–	–	–	–	–	–	Tolima giminė	11	3,2
–	–	–	–	–	–	–	–	–	Ne giminė	37	13,3

Šeimos narių skaičius			Globotinių skaičius			Globos stažas			Giminystės ryšys su globotiniu		
skaičius	šeimų sk.	%	skaičius	šeimų sk.	%	stažas metais ir mėn.	sk.	%	tipas	sk.	%
1	91	33,3	1	200	75,8	1 mėn.	71	24,8	Sesuo, brolis	34	11,7
2	107	39,2	2	56	21,2	2–6 mėn.	15	5,3	seneliai	150	51,5
3	34	12,5	3	4	1,5	1–7 m.	174	60,8	Teta, dėdė	63	21,6
4	28	10,3	4	2	0,8	8–18 m.	26	9,1	Krikšto mama	1	0,3
5–10	13	3,6	5	2	0,8	–	–	–	Tolima giminė	6	2,0
–	–	–	–	–	–	–	–	–	Ne giminė	37	12,7

su globotiniu(-iais) pasiskirstymas labai panašus kaip ir kaime, tik nėra krikšto vaikų globos.

Gilindamiesi į giminystės santykių struktūrą matome, kad globėjai yra išplėstinės šeimos nariai. Išplėtus sąvokų „seneliai“, „broliai, seserys“ ir „dėdės, tetos“ struktūrą, atsiskleidžia lyčių santykio, iniciatorių, globėjų santykio su globos agentūromis paveikslas. Jis yra perdėm moteriškas. Pavyzdžiui, seserys globėjos yra 45, o brolių tik 10. Močiutės globėjos yra 281, o seneliai tik 14, teta – 91, o dėdė – 12. Galima daryti prielaidą, kad vaikų globos iniciatorės dažniausiai yra moterys. Panašūs tyrimo rezultatai gauti ir Švedijoje. Tyrimas, atliktas tuo pačiu metu, parodė, kad netgi pilnose šeimose (kur yra tėvas ir motina) vaikų globos iniciatorės daugiausia yra moterys [6]. Galbūt taip esti todėl, kad vaiko globa šeimoje yra susijusi su ypatingu tarpasmeninių santykių reguliavimu, kurio daugiausia imasi moterys.

IŠVADOS

Vaikus globojančios šeimos apibūdinimo perspektyvos gali būti labai įvairios, pvz., šeima demografiniu, teisiniu, politiniu ir filosofiniu aspektu. Kiekvieną kartą šeima matoma kiek kitaip: vaiko globos, darbo pasidalijimo aplinka, socialinės gerovės institucija, emocinės paramos vieta ir pan. Vaikus globojančios šeimos sąvokos apibūdinimas kis priklausomai nuo pasirinktos tyrimo perspektyvos, nuo tiriamųjų šeimų grupės ir net nuo tuo metu vyraujančios vaikų globos ideologijos.

Vaikų globos sąvokai taikant institucinę prasmę, galima būtų išvengti daugelio stigmatizuojančių stereotipų, susijusių su vaikų globa.

Apžvalginio vaikų globos tyrimo rezultatuose jaučiama naujo globos įstatymo įtaka globos formalizavimui. Formalių vaikų globėjų dauguma – moterys.

Empiriniai duomenys ir teorinės diskusijos parodė, kad ne taip paprasta apibrėžti, kas yra vaikus globojanti šeima Lietuvoje. Vadinasi, būtina ir toliau gilintis į šeimos ir vaikų globos tyrimų problematiką.

Literatūra

1. Abercrombie N., Hill S., Turner B. S. *The Penguin Dictionary of Sociology*. Harmonds Worth (Midd'x), 1994.
2. Balcerowicz L. *Socializmas. Kapitalizmas. Transformacija*. Vilnius: Algarvė, 1998.
3. Berger P. L., Lucman T. *Socialinės tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, 1999.
4. *Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mintis, 1972.
5. Dolgoff R., Feldstein D. *Understanding Social welfare*. Harper and Row, Publishers, 1984.
6. Hojer I. *The inner life of foster family*. Unpublished doctoral dissertation. Geteborg University, Sweden, 2000.
7. *Informacija apie Lietuvos vaikus ir jų globą*. Sud. V. Vadoklis. Vilnius, 1999.
8. Juodaitytė A. Vaikai ir vaikystė: socialinės situacijos konteksto paieškos. *Filosofija, sociologija*. 1998. Nr. 2. P. 73–83.
9. Kabašinskaitė D. Vaikus globojančių šeimų poreikiai Kauno mieste. *Sociologija: praeitis ir dabartis*. Tarp-taut. konf. praneš. medžiaga. Kaunas: Technologija, 1997. 2 kn. P. 231–234.
10. Kibirkštienė A. Vaikystės pasaulis. Liūdnom spalvom? *Kauno tiesa*. 1987 12 02.
11. Kibirkštienė A. „Vakar klausėme, ką vaikai veikia per žiemos atostogas?“ *Kauno diena*, 2001 01 05.
12. Leonavičius J. *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia, 1993. P. 77.
13. *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas: LEL, 1956. T. 32.
14. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius: Mokslas, 1978. T. 4, P. 123.
15. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Vilnius, 1996. P. 38.
16. *Lietuvos Respublikos pagrindiniai įstatymai*. Vilnius: Saulužė, 2000.
17. *Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas ir kiti pagrindiniai norminiai aktai, reglamentuojantys vaiko teisių apsaugą, įvaikinimą, globą, pašalpas šeimai*. Vilnius: Saulužė, 2000.
18. Orendaitytė. Sielvarto kamuoliukai. *Šeima*. 1989. Nr. 1. P. 18–19.
19. Snieškienė D. Dabartiniai vaikų globos tyrimai Lietuvoje: taikymas socialinėje politikoje. *Specialusis ugdymas II*. Šiaulių universitetas. 1999.

20. Snieškienė D., Grigonytė L. Neformaliai vaikus globojančios šeimos Kauno mieste. *Sociologija: praeitis ir dabarties perspektyvos*. Kaunas: Technologija, 2001.
21. *Socialinė apsauga Lietuvoje 1996 m.* Vilnius, 1997. P. 49.
22. Šatkuvienė V. Lietuvoje diskriminuojamos ne moterys, o vyrai? *Esu*. 2001, Nr. 5 (226). P. 4.
23. *Šeimos politikos koncepcija*. Ats. red V. Stankūnienė. Vilnius: FSTI, 1995.
24. Uzdila V. Lietuvos šeimos sociologija: raida ir perspektyvos. *Filosofija, sociologija*. 1998. Nr. 2. P. 36–43.
25. *Vaikų teisių konvencija*. Solidarnyj, 1996.
26. Žvinklienė A. Šeimos beiškant. Šeimos teorijos Lietuvoje. *Lietuvos mokslas*. 1997. P. 168–177.

Dalija Snieškienė

THE FOSTER FAMILY CONCEPTION

S u m m a r y

The definition and application of the conception “foster family” in Lithuania is discussed. Theoretical analysis of the conception is based on the interdisciplinary perspective. The results of the survey conducted in 1998 in Kaunas County are presented as an empirical illustration of the phenomenon. According to the survey, the new Child Care Law in Lithuania stimulated formalization of the substitute child care in families and revealed differences in the structure of rural and urban families. As the survey showed, in most cases women are initiators of children fostering.